

САХА-ЯПОНСКАЯ ЭКСПЕДИЦИЯ В ЧУРАПЧИНСКОМ УЛУСЕ

С 12 по 23 сентября 2016 г. в Чурапчинском улусе работала саха-японская экспедиция по изучению локальных эффектов и влияния изменения мирового климата на жизнедеятельность сельского населения Центральной Якутии, сохранности традиционных занятий и адаптации к происходящим изменениям.

В составе юноежской экспедиции провели исследования географы, метеорологи, экологи, социологи, антропологии, историки – якутские ученые из институтов метеорологии им. Г.И. Мельникова, биологических проблем криолитозоны, гуманитарных исследований и проблем малочисленных народов Севера Сибирского отделения Российской Академии наук и их японские коллеги из университетов Токуто и Хокайдо, а также Японского центра морских наук и технологий. Всего в экспедиции участвовало 12 человек: российская и японская стороны были представлены поровну, по 6 человек. Среди зарубежных исследователей были известные, мирового уровня ученые – Енкиро Иликима, Хироки Такакура, Масанори Гота, Ацуши Накада и др. С якутской стороны познавшими изысканными руководили заведующий лабораторией криогенных ландшафтов ИМЗ им. Г.И. Мельникова, канд. А.П. Федоров и зав. сектором этнографии ИГИПМНС СО РАН, канд. В.Б. Игнатьева.

Чурапчинский улус неслучайно был выбран для международных исследований, поскольку именно здесь происходят одни из наиболее интенсивных изменений азиатских экосистем Якутии, связанных с потеплением климата. Кроме того, улус, исторически являющийся одним из центров определяющих развитие народов саха, в силу своих природно-климатических условий, уникался с точки зрения изучения системы приспособления коренных народов, как традиционной, так и современной. Для нас важно было и то, что, несмотря на все радикальные политические, экономические и социальные преобразования последних десятилетий, чурапчинцы не только удались по сравнению с другими улусами Республики, в целом, сохранить основные показатели сельскохозяйственного производства и потоловые скота, но и достаточно успешно приспособиться к новым усло-

виям жизни, то есть показать свои высокие адаптивные возможности.

Первую неделю экспедиционных исследований была посвящена мониторингу деградации почв в связи с таянием вечной мерзлоты и оценке влияния этого процесса на аласные системы улуса. Изучались также особенности северо-восточного скотоводства саха, система традиционного землепользования, история развития сельского хозяйства и мелиорации в улусе в советский и постсоветский период. С этой целью были изучены такие фонды улусного архива и Чурапчинского музея истории и этнографии им. А.А. Савина.

Вторую неделю участники экспедиции провели в с. Туора-Кюсель, где уже детально исследовано современное состояние и организацию управления в традиционных отраслях хозяйства (скотоводство, охотничье производство, рыболовство), экономические и социокультурные последствия экологических, в том числе климатических трансформаций, возникающие в связи с этим риски и вызовы для сельских жителей. Ученые встречались со старожилами, посетили фермерские и частные хозяйства, начали эксперные интервью с специалистов администрации и ветеранов аграрного производства. Особое внимание было уделено изучению истории заселения и расселения, системы хлебообеспечения и развития культуры Хахсынского наслега.

Межкультурный проект рассчитан на пять лет, по результатам его планируется издать ряд книг, снять фильм, подготовить учебный материал по экологическому образованию в Японии и Республике Саха (Якутия). Несомненно, выводы и рекомендации ученых по выработке механизмов адаптации к климатическим изменениям, тесно связанных и с общим социально-экономическим развитием сельских районов РС (Я), будут представлены федеральным и республиканским органам власти и управления. Все это, мы надеемся, послужит улучшению качества жизни и устойчивому развитию северян, в том числе и жителей Чурапчинского улуса.

В заключение от имени участников экспедиции хотелось бы выразить большую приватность главам администраций МО «Чурапчинский улус» А.Т. Ногенину и МО «Хахсынский наслег» В.В. Пруденкову, сотрудникам данных администраций В.П. Герасимову и Г.И. Егорову, начальнику управления культуры Д.Д. Полкову, директору Чурапчинского музея истории и этнографии им. А.А. Савина Ю.С. Голстухову, начальнику Хахсынского наслега А.П. Дорофееву, А.М. Дорофееву, О.И. и И.Н. Кондратьевым за помощь в организации и проведении научных исследований.

Саргина БОЯКОВА,
доктор исторических наук,
профессор, заведующая сектором археологических
исследований Института гуманитарных исследований
и проблем малочисленных народов Севера СО РАН.

БОЛТОНОГО НЭНГИЛИЭГИН БЫЫСТАПКАТА

А.Е. Колесова, К.К. Колесов

Н.А. Лонгинова, Г.В. Егоров, В.Н. Каргузова

“КЭРЭМЭС КЭМНЭРИМ ОҢУОР ОЙУУТА” БЫЫСТАПКАБА

Күн-күбэй Ийнхөр үүнээрин багийн тирьланынга, улусуут салалттаа съяшага ураны болжомго ууран багийн тирьлэгээгээ. Күн санаалын үүнчлэхүүнтар, нийгмийн эсрэг эмчилж истиг тээшар ие суржинийгээ ашиа турдууншар.

Алтынны 11 күнүүр “Айылы” сыйнханыг кийвийнээр эзлэх ийнхийн изэргийн уран тарбасахаа түүрт обо ийнхүүр ийлэгэ, сэргээ сийн эзлэсээ бэлтээ Екатерина Ивановна Сарычева “Кэрэмэс кэмнэрим оңуор ойуута” дээр персональний быыстаавч анын шийдвэр. Бай-байсан сийэрэн бирэцээ олонуут уураа холбуруун Сарычасваар дээрээ коргэлжирээр коробут. Киндер – сэхэлж осуулжүүдээ үүрээр кэмнэрийн төрөлгүүтэй хийнчилж чадалынгаа, гэхлийн обществийн олонуут акынчийн хийнчилгээнийгээр, 15 сүүгэстэйдээрийн португалийн хорунжийнхийн тараалж. Екатерина Ивановна уснын Николай Егорович 2015 сыйнханыа улускаа ынтыншыбыг “Тайыншыгын” күүлжүүрүүсээ “Сынтынхын” күржээ – зорилж эржин” күүлжүүрүүсээ “Хийнхийн” күржээ түүхийн буулгуттарын буулгуттары. 2016 сүүгээ Мишлээдэйн үүрээр “Дээвэгийн барахсан” күнүүр күрхэх музейн түүхийн азгаммын тараалж. Уоруудын чадсаа Екатерина Ивановна Чурапчы угзуунут байынчын социалын болшуруустаагаа сэхэлжүүдээ О.Ф. Петрова, Чурапчы изнитээгэн байынчыга С.А. Сарычев, Чурапчы угзуунут күлгүүрүүдээ управленийн тараалж салалтын салайаччы В.П. Герасимов, Хойтого лынантатын азтартын М.Н. Макарова, Хойтого изнитээгэн дэхтгийн тараалжын түүхийн азтартын А.П. Григорьева, “Үрэл” сыйнханыг тааны азтартын М.П. Толстоухова эзэрдэгжүүлээр. Бу болсун күн Екатерина Ивановна тараалж азтартын тутаа-хабц, салалтын азтартын, огт-дэлхүүн эзэлжийн дууралж, айылчилгээний салалтын тайлан оногдугүүрээр олонуутаа сыйнханыа, “Чурапчы угзуунутар норогут маастара” түрдүүлж “Ай” студијы салайаччыга В.Д. Пинчигаа туттарда.

Каро эзлэх, уран, мийнчир толкуйлах Екатерина Ивановна и индийн тайвартындаа айар үзүүн, утун, үзүүн баархайж.

Семен ЖЕЦДРИНСКИЙ.

Быйылт углууснуутар Музей сыла билээршилж, бу хайхындаа былаашаа үзүүлжүүлж.

Улусуудын А.А. Савин азтартын музейга изнитээгэн историйн, талантаах дэвнүүрүүн олонууктарын кээрлерор быыстаапкан туроуралттайтар. Алтынны 11 күнүүр Болтоного изнитээгэн быыстаапкын анын сэхрэг-тусмаа ынтыншына.

Быыстаапканы азтартыг тээврийн байынчын сэхбүйччүүдээ Александр Ефремов, углуус байынчын социалын болшуруустаагаа сэхбүйччүүдээ Оксабрина Петрова, Кынчилшидээ “Оюнго дойдтуу” комплекс салайаччыга Александра Колесова, музей директоор Юрий Толстоухов этийнэр, Мустубугдлону изнитээгэн бэлэрээнээр хора ырынан эзэрдэгжүүтэй.

Изнитээгэн историйн кээрлерор экспозициины Н.Д. Субурууский азтартын оскуул дэвнүүрээр З.Е. Егоров сийнханыа байнаар юссоотаа. Маастарлар К.К. Колесов, Г.В. Егоров чороннор, кынчилшидээ, Н.А. Лонгинова сарынгтан тикийт саха kostuum, аз симбийн юмшигийн, В.Н. Каргузова туус ийнчилж, о.д. а. бийртэн бинр ураны олонууктар дээр болжомголтуун тараалж.

Алексей СЛЕЩЁВ.

Yorëx-nimini

ЧУРАПЧЫ ДЕЛЕГАЦИЯТА -- ХАРБИНГА

6-7-8 күндердегі оқынушылар

Быйыл балашан ының 25 күнүтэр Кытай Народай Республикасының Харбин кураторлыгын, Хэйлунцзянской пыл унинверситетинин ынан лойкетаңызы сыныланынчылыгы начыннан тойон Сион Фэнин үчүннөн Чуранчы улутуну ДЦБарынкожа атынан Бахыс орто оскуулуштын ноктуу улус бары оскуулушырын хабан турас, оскуулуш директору Василий Михайлович Владимиров иккى оттүтгэн харларынта утмаззини 5 салынаш дуюмбарылтар ишин бийтепшүйндер.

Бу узд ханган саяланын, түснэгэй торугтажын төхсөбүлүш юмгастьк сирлаштахх, маныж. Билорин курдук, 90-с саңыра Чурачы улуулупар ишкүйнендей узд хамсафын саяланымынта. Умисуубаг Николай Максимович Сибиряков узва кийи хамсаныната, узуут уорзырнитигэр эбек салта сүүрсоннори книгрэйг Екатерина Николаевна Ермогенова ола, улууска киси хабаннаахтык ослоончар сала сүүрсоннори книгрэн, научный торукко олоожурбуг эксперименталык геномикалык тарбиянноро саяланымынта.

2012 салында оқынушылыбын Василий Мисайлович Владимиров салып. Кини үзүннөң кібіткесінде оқынушылыбын 100 салындағы үбүлдігін көрсө үзүн-хаманың тәрізін, салындағытара арыймын сипаттамыла. Ол күрүк, «От традиции к изобретению» деген сабак эксперименттың хамасынан көнбейнген. Бу үбіттің бінәр дәбдүлаштық, ХИФУ ФЭТ научный үздөз профессора Оксана Дмитриевна Романова училищный лаборатория сабактарынан Клавдиии Дмитриевна Баршикова салып, сираттан ишада иштеп. Педагогикалық оқынушы, тоғызылған даңғанта, уйнайсан үздөнгөлде научна салынушылықтарының кынга тогуруғачу шарорын зерткізу миссиянын миссиянын білімдердегі сипаттердегі

2014-2015 уорук дылдаштар мактабкы окуучулар тогул—саасын кашинкул көмүрээр усунча сайның мытышилбети. Саасын окуучулар ашылсызбын түштүгүүдөн ХИФУ устуна, АХШ Гайсан иштаптап сыйндар Джон Ашерсон, кытай түшүлүр магистрант Натанис Горокова уорондигиттер. Бу окуучулардын бастын улуттук окуучулардын —Хашар, Одуулдуу, Чурчиги, гимназист оюндору ижтимааттын түштүгүүдөн Сайынтын окуучулар кытай түшүлүр КИР-таян сыйндар ыштылттар, ХИФУ магистранттар Гасаниско, Лю Шен, Дунь, Юснин уорондигиттер. Бизнес-кышкынчунук хайынша бийшиттүүнүү күлгүрдүүлөт, обдорор дылардын түштүгүүдөн.

Бү уорж дылдыгар ным тайындар оскушын айтилыштада
учуутшана Алияна Арасадиева Гоголева Исламшы Ахметбеки кусар-
тындар Нурсултар ишкен аршыларының научный конференциясы
баралык жетекшілігінде орын алған, оскушылыктайтын макеттердеги
түншілік жаңыларға отпорлық көзін. Иккисі харшылбыльшының Калың
Нарсынай Орест шубелүүсүнээр Харбий куорат оскушылайтын күннің
себзес аптасту барны буюгулаштырашты.

оскуулалын кылта бииргүчүүдөзүүнүн аспектуу берир быштаннын иштеп төрбөйт. Бу тоосунук үчүн-хамыны тута сиоон, А.Т.Ногончын, улус бары оскуулаларын хабар турат, бииргүчүүдөзүүнүн киңиздер националын уоннаа туусу оттүткүй алган ороскуутун убунтар сөздөөнүн түрүнин этии киптөрбөйт.

Балабан ныны 22 күнүзэр улустаңын уорж управлениестыгын з киңишик делегация - байсы оскуулаптын директоро Василий Михайлович Владимиров, саба тышан уулуутын Жанна Федоровна Барашнова уонна улустаңын уорж управлениестын спекуалитина Сарычина Терегильевна Карасhevskaya Кытай Харбин куоралыптар компандын. Харбин аянчорлугатар биштэр киңиби, киңибайты Тинь Гуптин корсубуттэ Университет салыттана байланыши иоки күн устата оскуулалары, курорт корорбулуттар сиршынгын уонна миссиянын алабыт эттэ. Иоки күн устата Хэйлунцзян университеттэн аял дойдуганын сыйланынайыларга геншельни а Слон Фэлси арыалтын сарытта

Ректор кабинеттегар ишкі ертүгээр утарыла олоролы көсөнгөйбүг сағашыла. Ректор Сой Цвонь байтгэж научный командаировкагүй баран союда. КНР оттүтэн аз тойдугацада сиңим начанының Сюн Фенси, университет нуучча училиши илинди тэгинаар избекленирлерин салайтынны Вэй Хайши усна сурунчысытар башшара. Июн чынс курдук спорын көсөнгөйбүг Университет туурун сиңимдиктөштөр. Устудыунар корейдыы, кытайчым, дылшуюнчуу, нууччалыны, немеиттилдиң түштүктуу, ону таңыны, эркиндик хайсалданах азгынсан түмнүү үоротшар. Үрүүлүй ишүүсүпчүү, лизайт, информасия түрлүүм физиологиялык баар. Үорж сурун программады таңыны спортивсервистерге бөлгөннөр аяк курууса дырыктайысычи. Аз тойдугацада сиңимдикчилер университеттеге сурум миссиянын макшар. 50 арасынчук профилактикалык үзүүнүшүү 43 арасынчук устудыунара үоротшар. Москвада Тынч университеттеги кылтада сиңимдиктөр. Россияндан Амурской облас, Владивосток, Алтай университеттарын кылтада устудыунара аспасынан сибэрстандардын збиг. Корея университеттарын кылтада тутуун үзүүнүшүр. Сюн Фенси бу саас Дылкуускай ХИФУ-тын кылтада билимбүг жөн сыйынбыт. Кытай Народи Ороси түрбүүлүктөгүн Саха Оросолуубулактаг югорскагыч оболор түстөрлөр ишнэ оттүтгөн башкыз үзүнбөрйт оюн тоюссоодун болгончук. "Бийнин университеттегар эз-аюндуру үердээ мышын!" - шеш байланын эллини тумкүлдүү.

Сарсынтың құнғылар 8 аяғар чакстан үтбигін күн саңаданы. Бу күн бінші деңгелде 1937-жыл Харбин 3 оскуолалықтар сърь-
тының охтахып, Маниа оскуола ўе сұнғасын тус-тусла арах-
сағ зәйт: 1-5, 6-9, 10-11 қылмастар оскуолалыра дәнә буюнда.
Баскен, орто сұнғас оскуолада тишилдібіт. Оскуола шабору-
тандырып халыбында, пынғыз әрзіліккө авын астараған, әртінде
этилтің буюнда, әртін сукс қаршылайтін. Оскуола ортолуптар спор-
тивнай гимнастикада, әртін түрар түргтәттесек дың зәйті.
Оңодор, кызылын-жасын бары, бінә спортивнай күрдүк формалы-
шылдар. Кабиеттери қорынан коридорлар. Ово сайшарында
бары-барытә тәрзиншілдік. Литтағонийә кабиеттар, химия
физика кабиеттери олус тәсілдерінен таптыштырылған.
Оскуола жорударда олус учусынан оғандауда, оңодор оғорбу-
ханыннанда мәммұлтыр, отан қылмастар иегерлер туында-
орук-хос мәмамыт зәйті. Уәрондор аюә зәбәзү бары буюнда, шеро-
меналар тус-тусла буюнда сорых қынаас үчінде қашар, сорых
қынаас сыйниға пахтар. Оңодор жорудардың біннини сонтур-
туышар, қабылданулаштыр. Ол әрзіри; Василий Михайлович
күнгін сүрекшілек аудиорунасын туттиң изоги, хафтыскан
тұнусшылтар. Оскуола дыриктегіри кабиеттери күнрә-
жында, күннен күнне, күннен күнне, Ең-бін оскуолада

Харцизың таңынан ылтыбыт, бейзбон оқсукшылық, Сарланы Теріпхана улуустасауды уорок управлениенын ылтыбыт, түбүнкі инновациялардың кордюрдің көзсөткіші. Уорок спорадағы оқынорлардың ынаның жиғитордадағы кордюрдің Математика, алғашкы таңын үреккөттердің буолы туралынан тұз.

төлөрү Кыцас иштөр киңир-сынчыбының, сөзөр огуулушыра танас сабындах, ал үрдүзен гиалиновий дусканаахтири. Испенекүр уруғый бөвө маймандылтээ. Ол наңыз айын биричин сюю үрүүлүктө бымстанакта бусяр збит. Биричи сылдыбыт кылжасынтың сөзөрө көнөс тюмөнгөрөн оңорбут үрүүшшарын корбуттукт (бири ойзөн көрдүбүт – оскушшаш учутуыштара бары эзбөбөрүй үтбінгүр). Салынан ханчык барадалу, тубонин

Дугабар түбәсими иш. Жөнүнүңин үйнөрөтөлөв аз
дойтууларды сыйланыпчылардың назымына Стөк Фони
үйини Д.Барашев ашырып Бахсы орто оскушыны
жарыккага Василий Михайлович Задимиров.

корбетоктүг дуу, ус оскуула тухары салыныра барбыт учуунты корбеттүүгө, барыт эзэр дын үзүүннөөр зөйт шон албадыл хялни. Бы оскуунда пешоочет мыштар хоскорун кордубүт. 120-ээ
учуунтад барыт шын, алтынды суруулубут жирийнчылжектэр. Ким
мушындах асууда түн биштер зөйт. Оңдоор остишебүйн, салынца
барыт мыштар иккинчи бунаа, стройнан салынапарын кордубүт.
Тениш салынапарысыртыбыз. Кийин харыц жалтрыйыр касыгы-
куона, барыла анал синонумах аныны салса. Оскууна обубора
сталион жын, хас да кынисе оюн тооңдуултуурааны салынапар
эт. Сорох кылпас басылбашуур, сорох кынисе аэрбикчалыры,
сорох кынисе броскин суурор.

Үйн, улкап оңдоор оскуулыштырғар тийгіштік. Оның күнтүнгү көрестері булаш түсір жыл. Улкап стапионда тобустарору кібін, күрдізбейн біле. Директері низэр үзенбілікчесін зор кіші оскуулған музейни көрлерде. 1924 с. бір бастанынан үректімінгү учун ажырылған тәрілік болып Элбек шуучы уптушашаре үзгөйтілір, шуучы пішін иннеркураталық үорханында. Мұсанаған күттегі сабактардан 1983 с. шетре тутас жаобиттердөң жаһаның көмегінде. Бірнеше оскуулған күттегі түттәр үректіміндири, жаһаның көмегінде. Күнделік артыстыра, мақташырақтада бастаған мураттанда байыншыл фиол салынғанда, уесушылар, спортсмендер бағылды. Оскуулған директор және үзілімін оскуулған зерт. Оның күнтүнгү көрестерінде көрсетілген көзінен діңгектенін біліктілікіннен.

Балықан ыйын 27 күнүнчөн Саябет сират күнүзүр, ХІКФУ ИЗФИР-ын бүтээрли берен Харбининчи инженерсүй-техникескай университеттеги магистратуранын уорондук Балықан Үзбәй Ершаковнасынан уолтса Харбининде уорондук-үзчүнүр түмсүүлүрдиң сашибигечилди. Мэйс-Ханапек ыччада Мария Альбрехт корустуб. Марат бойбыз магистратурамын бүтээбиз университеттеги философиянын уороттар, докторлик хасында лычкарылыштар зәйт. Биңнине кийбиг түркестанлынын иштәү. Диана саралып, тиңбөй көйбиг. Сүрөттөгөн салынчук, элеккий, олус ынбаңызтын саңаңынсан жаңарор сүрөттөгөн эмбэлдүүлүрдөн түркестан бишебийликтүү башар утуда түгээн буюла. Мария көкжүрүнөн, Харбинда барынга 70-ча сала баштады. Улзаниң, спорорынанында болалыцар, Харбиндын университеттеги хас оюо барының аяға билүүр, барьынран кылта ынсан сиптиштөн үзүүлүрди очо көстөр. Инникарга да сиптии тутуул буюлан, сыйнаастык иши туулушы арасынаныбыз. Иккя кийишик күнүзүрдөн Даарайбыттын барабасынан, сирдемине сирьлантта. Кытайдынын талы олусу үзүүлүшүн балыкшыбыз, барыс жамшылыгин барынтын байланыссыз, бындардан олус айрылат. Иштәй юммилиэр Сүнгари арасынан Харбин көлөнгөн уоттырын кире жарылыштада күнүйдөлгөнди. Харбин Араббаттын, салын кийи уулуссалындан чынчалык спорор бүлкеммийт, паксан үзүүлүштөн кийи жамындыбыз, уулуссалын чакшасын буолар Финс-көбөз да кытальнаныбыз, уулуссалын чакшасын көлөвдөлөнөн да ынтийбий.

Түмүнко, бу башкити күрүүк даңыз даңызыбыг урууку
көзмөйдөр унарлылан, уорж ингэ-сазата юңашибит юмиш-эр.
Өхөнгөүүлөн Оюнкай уйз аякка оттузэр эшилтүнүү, ыңчантарбый
«...төннөрдөлгөх» дын бойжынын аялчын, уомон таңыбогудук
солозооз, үтүс үүчүүнүн уолчынч, үс лөйдүү обүнүн уекинчиң үтүү
үороктот дын жетпилүү, сэттүү уон сэтээ дамыбо дыбышилгээрд
дээс эмчил пынан истирээр ишээр нийцүү күттарын интижки
ир... антынан салын күттарын айыштырыр, куудуваанышын буюу
күттарын бүтүнлөгөөр...» бөзөн боломорун тарафынан саха тоону
интижкин туянаар үөрөнөр-үүлинир юмчорэ өзбигитгэрийн – б
базаард шайын 25 күнүнээр Чүрүнтийн улуултуу бары оскуулушар
уонаа. Кытай Народный Ораспүбликесинин Харбин курорт
Хэйлунцзянской университетин саламатта туфсынбайт бишр
үзүүгөйин туянаан дуогабаршира бын эхэлтэр.

Жанна БАРАНКОВА

